

AFEKTIVNA VEZANOST STUDENATA RAZLIČITOG PROFESIONALNOG IZBORA

Apstrakt

Predmet istraživanja je ispitati razlike u stepenu izraženosti dimenzija afektivne vezanosti i u učestalosti obrazaca vezanosti, između tri grupe studenata različitog profesionalnog izbora, kao i između ispitanika različitog pola. Uzorak od 341 ispitanika je prigodni. U istraživanju je korišćen Upitnik za procenjivanje afektivne vezanosti adolescenata i odraslih UPIPAV-R. Utvrđeno je da studenti psihologije/pedagogije, u odnosu na druge dve grupe, imaju više skorove na dimenziji Kapacitet za mentalizaciju, a niže na Negativnom modelu drugih; studenti mašinstva/elektronike, u odnosu na druge dve grupe, imaju niže skorove na Strahu od gubitka spoljašnje baze sigurnosti. U grupama studenata mašinskog/elektronskog i pravnog/ekonomskog fakulteta najzastupljeniji je izbegavajući obrazac afektivne vezanosti, a u grupi studenata psihologije/pedagogije dominira sigurni obrazac a najmanje je zastupljen izbegavajući obrazac. Ispitanici ženskog pola postižu više skorove na dimenzijama afektivne vezanosti Strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti, Kapacitet za mentalizaciju i Korišćenje spoljašnje baze sigurnosti. Kod ispitanika muškog pola je najzastupljeniji izbegavajući obrazac, a kod ispitanika ženskog pola sigurni i preokupirani obrazac afektivne vezanosti. Ne postoji uticaj interakcije između pola i grupe profesionalnog izbora. Rezultati su uglavnom u skladu sa nalazima iz naše sredine.

Ključne reči: afektivna vezanost, profesionalni izbor, studenti, pol.

Uvod

Afektivna vezanost

Teorija afektivnog vezivanja Bowlbija i Ainsworthove nastala je sredinom 20. veka. Ovi autori smatraju da se koreni ličnosti mogu uvideti još u najranijim interakcijama između majke i bebe, i bave se učincima ovih ranih iskustava na razvoj i kasnije funkcionisanje ličnosti. Prema Bowlbiju (Bowlby, 1969, 1988; prema Stefanović-Stanojević, 2005) prvi odnos koji dete uspostavlja jeste specifičan i neravno-pravan odnos sa majkom ili dominantnim starateljem, i ovaj odnos je definisan kao afektivna vezanost. Dete afektivnu vezu internalizuje u formi unutrašnjeg radnog modela sebe i unutrašnjeg radnog modela drugih, koji perzistiraju kroz odrastanje i u značajnoj meri utiču na formiranje i razvoj ličnosti, na odnose koje osoba uspostavlja i aktivnosti kojima teži. Unutrašnji radni modeli su relativno stabilni i teže uzajamnom potvrđivanju, mada značajna iskustva u vezama i drugi bitni događaji u

životu mogu da pod određenim uslovima izmene organizaciju afektivne vezanosti. Ainsworth (Ainsworth 1978, 1989; Ainsworth & Eichberg, 1989 1991; prema Stefanović-Stanojević, 2005) je razradila postupak (*Strana situacija*) za klasifikaciju individualnih razlika na osnovu kvaliteta unutrašnjih radnih modela. Definisan je sigurni obrazac afektivne vezanosti (pozitivan model sebe, pozitivan model drugih) i tri nesigurna obrasca afektivne vezanosti: izbegavajući (pozitivan model sebe, negativan model drugih), ambivalentni (negativan model sebe, pozitivan model drugih) i dezorganizovani (negativan model sebe, negativan model drugih). Relativno nepromenjeni obrasci afektivne vezanosti perzistiraju kroz odrastanje i utiču na oblikovanje dominantnih veza u odraslom dobu. U osnovi obrazaca su dve bipolarne, po pretpostavci, ortogonalne dimenzije afektivne vezanosti: Izbegavanje (reprezentuje model drugih) i Anksioznost (reprezentuje model sebe) (Bartholomew, 1990; prema Stefanović-Stanojević, 2005, 2011).

U novije vreme javljaju se i drugačije operacionalizacije afektivne vezanosti preko dimenzija, npr. instrument UPIPAV-R (Hanak, 2004; prema Stefanović-Stanojević, 2011; Hanak, 2010; Vukosavljević-Gvozden i Hanak, 2007) koji je korišćen i u ovom istraživanju. Instrument je konstruisan kroz analizu teorije i postojećih instrumenata za procenu afektivne vezanosti s namerom da se prevaziđu njihove teškoće i nedostaci u primeni. Novi instrument UPIPAV-R ispituje opšti obrazac vezivanja koji je, prema teoriji, odraz „stanja uma u pogledu afektivnog vezivanja“ (Hesse, 2008; Main et al., 1985; prema Dimitrijević i sar., 2011), odnosno reprezentacionog sveta jedinke. Jedna od prednosti ovog instrumenta je višedimenzionalnost – sadrži sedam skala afektivne vezanosti koje značajno doprinose razumevanju ispitivanih fenomena (Adamović, 2012; Hanak, 2010; Vukičević, 2010; Vukosavljević-Gvozden i Hanak, 2007):

- Strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti – strah od gubitka figure vezanosti i verovanje kako je taj gubitak nenadoknadiv, da ima fatalne, trajne posledice po dalji tok života;
- Kapacitet za mentalizaciju – sklonost osobe ka analizi, razumevanju i anticipaciji svojih i tuđih mentalnih stanja i procesa, ukazuje na razvijenu empatiju;
- Nerazrešena porodična traumatizacija – negativna i bolna osećanja, negativni stavovi prema svom detinjstvu i porodici, nerazrešeni konflikti, napeti i ambivalentni odnosi sa bliskim osobama u prošlosti i sadašnjosti;
- Negativan model selfa – shvatanje sopstvene nedostojnosti i neadekvatnosti u domenu afektivnog vezivanja, nesigurnosti u sebe i svoje vrednosti;
- Negativan model drugih – negativna verovanja o ljudskoj prirodi, shvatanja i osećanja da su bliske osobe neadekvatan oslonac u važnim životnim pitanjima, te da se mora biti oprezan i distanciran u odnosu na druge;
- Korišćenje spoljašnje baze sigurnosti – postojanje bliskih ljudi za koje je osoba vezana, na koje može da se osloni i koje je čine sigurnom, osoba ume da ih koristi kao bazu sigurnosti i važno joj je da ima oslonac u drugim ljudima;

- Slaba regulacija besa – osvetoljubivo i neprijateljsko ponašanje u situacijama frustracije, destruktivni načini ispoljavanja besa.

Još jedna prednost ovog upitnika je mogućnost kategorijalnog sagledavanja afektivne vezanosti uz pomoć obrazaca afektivnog vezivanja koji se dobijaju postupkom klasterizacije, a koji su interpretabilni u skladu sa pristupom Bartholomew (Bartholomew & Horowitz, 1991; prema Hanak, 2004).

Profesionalni izbor

Početak pedesetih godina 20. veka pojavio se niz teorija profesionalnog izbora, koje većinom predstavljaju pokušaj objašnjenja psiholoških faktora zanimanja, odnosno tumačenje kako se razvija profesionalno opredeljenje, koji psihološki faktori determinišu preferenciju pojedinih zanimanja i kako sazrevanje i socijalizacija utiču na profesionalni izbor (Guzina, 1980). Jedna grupa teorija bavi se pretežno pitanjem kako se odvija process razvoja profesionalnog opredeljenja (razvojne teorije), dok je druga grupa teorija usmerena na individualne razlike u raznim područjima rada (diferencijalne teorije). U okviru diferencijalnih teorija, koje su bile inspiracija za naše istraživačko pitanje, teorijska i empirijska analiza je usmerena na objašnjenje da li, kako i zašto se razlikuju ljudi različitih profesija. Najpoznatije diferencijalne teorije su teorija A. Roe i Hollandova teorija.

Roe (Guzina, 1980) smatra da profesionalno interesovanje proizilazi iz najvažnijih potreba individue i njenih interesovanja koja se formiraju u detinjstvu. Takođe, stavovi i ponašanje roditelja prema deci utiču na formiranje stavova i vrednosti, a posredno i na kasniji profesionalni izbor. Na izbor zanimanja utiče više determinant, pri čemu su faktori ličnosti i interesovanja više povezani sa profesionalnim opredeljenjem između različitih grupa zanimanja, dok su faktori inteligencije, obrazovanja i socioekonomski status više povezani sa nivoom odgovornosti u okviru svake grupe zanimanja.

Jedna od najšire praktično primenjivanih teorija profesionalnog izbora je Hollandova (Holland, 1997; prema Hedrih, 2009) teorija prema kojoj je izbor profesije izraz ličnosti. Holland navodi šest bazičnih tipova profesionalnih interesovanja, koje on naziva tipovima ličnosti: realistični (R) – interesovanja za rad sa stvarima, baratanje materijalnim stvarima, tehnikom i sl.; istraživački (I) – interesovanje za primenu logičko-matematičkih sposobnosti za rešavanje problema; umetnički (A) – preferencija za zanimanja i aktivnosti koja omogućavaju ličnu ekspresiju; socijalni (S) – preferencija zanimanja i aktivnosti koja uključuju pružanje pomoći drugima u rešavanju njihovih problema, podučavanje drugih i sl.; preduzetnički (E) – preferencija aktivnosti koje uključuju ubeđivanje drugih, vođstvo i različite kompetitivne aktivnosti; i konvencionalni (C) – preferencija aktivnosti koje zahtevaju orijentaciju na sprovođenje i formiranje procedura, obradu podataka uz orijentaciju na detalje uz jasnu strukturu zadataka i organizaciju. Određenu ličnost može da karakteriše jedna

ili više ovih profesionalnih orijentacija. Odnos ovih RIASEC tipova profesionalnih interesovanja opisan je cirkularnim modelom – Hollandov heksagon, u kome prostorni raspored pokazuje sličnost tipova (Hedrih, 2008).

Danas je opšteprihvaćen presudni razvojni značaj afektivne vezanosti kao sistema putem kojeg se ostvaruju ključni zadaci u psihološkom razvoju jedinke. Naime, unutar sigurnog odnosa vezanosti ostvaruju se optimalni uslovi za sazrevanje nervnih struktura zaduženih za afektivnu kontrolu koje posreduju u svim interpersonalnim i intrapsihičkim aspektima budućih socioemocionalnih funkcija (Schore, 2003; prema Dimitrijević i sar., 2011). Preferencija pojedinih zanimanja može se shvatiti kao složen process interakcije osobina i potreba ličnosti i socijalne sredine u kojoj pojedinac živi, pa tako jedan od bitnih faktora u procesu profesionalnog određivanja može biti i afektivna vezanost. Ako pretpostavimo da izbor fakulteta dobrim delom proizilazi iz određenih profesionalnih interesovanja, onda se uslovno može reći da su u naše istraživanje uključena tri od šest tipova profesionalnih interesovanja, po Hollandu: socijalni S (strudenti psihologije i pedagogije – jedni od predstavnika pomagačkih profesija), kao i njemu suprotni realistični (R) tip (studenti mašinstva i elektronike) i njemu susedni preduzetnički (E) tip (studenti prava i ekonomije).

Pri ispitivanju psiholoških svojstava studenata kao indikatori izabrani su obrasci i dimenzije afektivne vezanosti. Karakteristike poput onih kod sigurno afektivno vezanih osoba – bazično poverenje u sebe i druge, motivisanost za uspostavljanje bliskih odnosa sa drugim ljudima, dobra procena unutrašnjih stanja, spremnost za pružanje adekvatne pomoći (Stefanović-Stanojević, 2011), korisnici vrednuju kao važne kvalitete kod psihologa i uopšte pomagača, a sve više se istražuje i njihov značaj za delotvornost pomaganja. Rezultati istraživanja u našoj sredini (Dimitrijević i sar., 2011) u kome su poređeni studenti psihologije – pomagači i studenti nepomagači, pokazuju da su studenti pomagači češće sigurno vezani, empatičniji, imaju razvijeniji Kapacitet za mentalizaciju i Pozitivniji model drugih, da ove razlike postoje već na prvoj godini studija, bez obzira na pol.

Metod

Problem, ciljevi i hipoteze istraživanja

Problem istraživanja je ispitati da li postoje razlike u pogledu izraženosti dimenzija afektivne vezanosti i učestalosti obrazaca afektivne vezanosti između tri grupe studenata različitog profesionalnog izbora. Takođe, cilj istraživanja bio je utvrditi da li se studenti različitog pola razlikuju u stepenu izraženosti dimenzija afektivne vezanosti i zastupljenosti obrazaca afektivne vezanosti, kao i da li postoji interakcija pola sa grupom profesionalnog izbora. Hipoteza je da se studenti različitog profesionalnog izbora međusobno razlikuju u pogledu izraženosti dimenzija afektivne vezanosti i učestalosti obrazaca afektivne vezanosti.

Varijable i instrumenti

Afektivna vezanost je operacionalizovana dimenzionalno i kategorijalno preko skorova na Upitniku za procenjivanje afektivne vezanosti adolescenata i odraslih (UPIPAV-R: Hanak, 2004; prema Stefanović-Stanojević, 2011; Hanak, 2010; Vukosavljević-Gvozden i Hanak, 2007). Upitnik se sastoji od sedam skala koje govore o kvalitetu afektivne vezanosti (korišćenje spoljašnje baze sigurnosti, strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti, nerazrešena porodična traumatizacija, negativni model selfa, negativni model drugih, slaba regulacija besa i kapacitet za mentalizaciju), a koje se postupkom klasterizacije prevode u obrasce afektivne vezanosti – izbegavajući, sigurni, preokupirani i bojažljivi. Upitnik ima 77 stavki (11 po subskali). Ispitanici procenjuju koliko dobro tvrdnje opisuju njihova iskustva, osećanja ili stavove o sebi i drugima, na sedmostepenoj skali. Na istraživanom uzorku pouzdanost svih subskala je visoka – za pet subskala Kronbah alfa koeficijent je viši od .80, a za preostale dve iznosi .80, odnosno .75.

Uzorak i postupak

Istraživanje je sprovedeno na prigodnom uzorku od 341 studenta ($AS = 22.04$, $SD = 1.81$). Uzorak su činile tri grupe studenata različitog profesionalnog izbora: 1) 105 studenata mašinstva i elektronike (78 muškog i 27 ženskog pola) ili 30,80% uzorka, 2) 110 studenata prava i ekonomije (42 muškog i 68 ženskog pola) ili 32,25% uzorka, 3) 126 studenata psihologije i pedagogije (15 muškog i 111 ženskog pola) ili 36,95% uzorka. Ispitanici nisu ujednačeni po polu, ali polna struktura uzorka približno odgovara stanju u populaciji, gde se nejednak broj muških i ženskih osoba opredeljuje za navedene fakultete. Istraživanje je sprovedeno u prostorijama fakulteta i studentskih domova Univerziteta u Nišu. Ispitanici su obavešteni o ciljevima istraživanja, kao i da je istraživanje anonimno i da će podaci biti upotrebljeni isključivo u istraživačke svrhe. Nakon dobrovoljnog pristanka za učešće u istraživanju podeljeni su im upitnici tipa papir-olovka.

Obrada podataka

Podaci su obrađeni u statističkom paketu SPSS 20 – korišćeni su postupci deskriptivne statistike, za utvrđivanje značajnosti razlika jednofaktorska analiza varijanse i dvofaktorska multivarijaciona analiza varijanse, kao i hi-kvadrat test. Afektivna vezanost je sagledana kategorijalno i dimenzionalno. Upitnik UPIPAV-R predstavlja operacionalizaciju afektivne vezanosti preko 7 dimenzija, koje se postupkom klasterizacije prevode u obrasce afektivne vezanosti, čime je obezbeđen i kategorijalni pristup.

Rezultati

U prikazu rezultata najpre će biti predstavljeni rezultati koji se odnose na ciljeve istraživanja koji se tiču dimenzija afektivne vezanosti, a zatim rezultati koji se odnose na ciljeve koji se tiču obrazaca afektivne vezanosti.

Dvofaktorska multivarijaciona analiza varijanse - polne i grupne razlike u izražnosti dimenzija afektivne vezanosti

U analizi je upotrebjeno sedam zavisnih promenljivih (sedam dimenzija afektivne vezanosti), a nezavisne promenljive su pol i grupa (tri grupe profesionalnog izbora). Uticaj interakcije između pola i grupe nije bio statistički značajan ($F(2,335) = 1.28, p = .212$). Utvrđena je značajna razlika između ispitanika različitog pola u pogledu kombinacije zavisnih promenljivih ($F(1,335) = 11.40, p < .001, \text{parcijalni eta kvadrat} = .19$). Takođe, razlika u pogledu kombinacije zavisnih promenljivih utvrđena je i između studenata različitog profesionalnog izbora (varijabla grupa) ($F(2,335) = 5.91, p < .001, \text{parcijalni eta kvadrat} = .11$). Sledi prikaz rezultata za svaku od zavisnih promenljivih zasebno na osnovu urađenog multivarijacionog testa značajnosti.

Grupne razlike

Utvrđeno je da između studenata koji pripadaju različitim grupama profesionalnog izbora postoje statistički značajne razlike na tri varijable: Strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti, Negativan model drugih i Kapacitet za mentalizaciju (Tabela 1). Procenat varijanse svake od ove tri zavisne varijable koji objašnjava varijabla grupa kreće se od 2% do 8 %.

Tabela 1. *Razlike između grupa studenata različitog profesionalnog izbora na zavisnim promenljivim zasebno*

Zavisna varijabla	F-statistik	Statistička značajnost	Parcijalni eta kvadrat
Strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti	3.47*	.032	.02
Negativan model drugih	14.62**	.000	.08
Kapacitet za mentalizaciju	10.97**	.000	.06

Napomena: prikazane su samo statistički značajne razlike, * $p < .05$, ** $p < .01$

Rezultati post hoc LSD testa (Tabela 2) pokazali su da studenti psihologije i pedagogije u odnosu na studente mašinskog i elektronskog fakulteta, kao i u odnosu na studente pravnog i ekonomskog fakulteta, imaju niže skorove na varijablama Ne-

gativan model drugih, a više skorove na varijabli Kapacitet za mentalizaciju. Takođe, studenti mašinskog i elektronskog fakulteta imaju niže skorove na varijabli Strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti u odnosu na studente iz preostala dva poduzorka.

Tabela 2. *ANOVA Post hoc LSD test – razlike između grupa studenata različitog profesionalnog izbora*

Zavisna varijabla	Grupa	Razlika AS	Statistička značajnost
Strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti	1. Maš./Elek.	2. Prav./ekon. -7.43**	.000
	3. Psih./pedag.	-5.46**	.001
Negativan model drugih	1. Maš./Elek.	-7.62**	.000
	2. Prav./ekon.	-8.45**	.000
Kapacitet za mentalizaciju	1. Maš./Elek.	8.96**	.000
	2. Prav./ekon.	8.46**	.000

Napomena: prikazane su samo statistički značajne razlike, ** $p < .01$

Polne razlike

Polne razlike su razmatrane za svaku od sedam zavisnih promenljivih zasebno i utvrđeno je da postoje tri statistički značajne razlike (Tabela 3).

Tabela 3. *Polne razlike na zavisnim promenljivim zasebno*

Zavisna varijabla	F-statistik	Statistička značajnost	Parcijalni eta kvadrat	AS	
				M	Ž
Strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti	28.51**	.000	.08	37.14	46.25
Kapacitet za mentalizaciju	5.00*	.026	.01	48.31	51.15
Korišćenje spoljašnje baze sigurnosti	67.06**	.000	.17	49.91	62.13

Napomena: prikazane su samo statistički značajne razlike, * $p < .05$, ** $p < .01$

Na osnovu vrednosti *Parcijalnog eta kvadrata* možemo zaključiti da varijabla pol objašnjava od 1% (Kapacitet za mentalizaciju) do 17% (Korišćenje spoljašnje baze sigurnosti) varijanse pojedinih zavisnih varijabli. Pregledom prosečnih vrednosti zavisnih varijabli kod ispitanika različitog pola, utvrđeno je da su kod ispitanika ženskog pola zabeleženi veći nivoi na varijablama Strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti, Kapacitet za mentalizaciju i Korišćenje spoljašnje baze sigurnosti u odnosu na ispitanike muškog pola.

Zastupljenost obrazaca afektivne vezanosti

Kako bi na osnovu vrednosti sedam dimenzija afektivne vezanosti, dobijenih upitnikom UPIPAV-R, bila određena pripadnost određenom obrascu afektivne vezanosti sprovedena je klaster analiza postupkom K proseka, a zadat broj klastera bio je četiri (što se prethodno pokazalo kao najoptimalnije rešenje – Hanak, 2004; 2010; Vukosavljević-Gvozden i Hanak, 2007). Analizom sadržaja svakog od finalnih centara klastera i upoređivanjem odnosa utvrđeno je koji klaster, prema svojim svojstvima, predstavlja koji obrazac (Tabela 4). Dobijeni klasteri obrazaca u sadržajnom smislu imaju dosta sličnosti sa odgovarajućim klasterima obrazaca iz istraživanja sprovedenih sa istim instrumentom u našoj sredini (Adamović, 2012; Dimitrijević i sar., 2011).

Najveći procenat ispitanika (30.03%) pripada izbegavajućem obrascu afektivne vezanosti, sledeći po zastupljenosti je sigurni obrazac sa 27.33% ispitanika, zatim preokupirani sa 23.72%, a najmanji procenat ispitanika (18.92%) pripada dezorganizovanom obrascu.

Tabela 4. *Finalni centri klastera*

Varijabla	Klaster-obrazac afektivne vezanosti			
	1-dezorganizovani	2-izbegavajući	3-preokupirani	4-sigurni
Nerazrešena porodična traumatizacija	47.84	27.31	26.92	21.77
Strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti	49.81	32.77	54.38	38.26
Negativan model drugih	53.25	48.18	56.86	34.47
Kapacitet za mentalizaciju	50.95	44.46	53.94	54.41
Negativan model selfa	42.05	28.39	29.20	22.09
Korišćenje spoljašnje baze sigurnosti	55.19	45.67	65.63	64.51
Slaba regulacija besa	43.21	34.49	34.30	26.62

Distribucija obrazaca afektivne vezanosti na poduzorcima

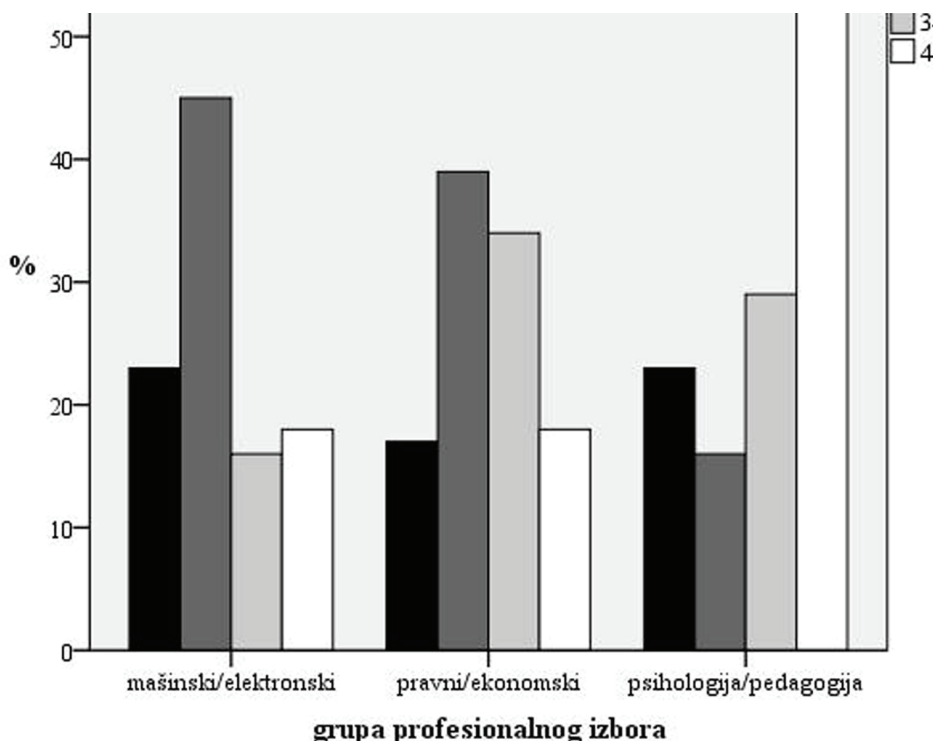
Slika 1 prikazuje razlike u distribuciji klastera – obrazaca afektivne vezanosti na poduzorcima ispitanika različitog profesionalnog izbora ($\chi^2(6,333) = 48.35, p < .001$). U grupi studenata mašinskog/elektronskog fakulteta dominira izbegavajući obrazac afektivne vezanosti, u grupi studenata pravnog/ekonomskog fakulteta najzastupljeniji su izbegavajući i preokupirani obrazac, dok u grupi studenata psihologije/

pedagogije dominira sigurni obrazac afektivne vezanosti a najmanje je zastupljen izbegavajući obrazac.

Razlike u distribuciji obrazaca afektivne vezanosti među ispitanicima različitog pola

Obrasci afektivne vezanosti se nejednako distribuiraju po katagorijama pola ($\chi^2(3,333) = 73.63, p < .001$). Među ispitanicima muškog pola ima najviše onih koji pripadaju izbegavajućem obrascu (54.96%), i to je ujedno i obrazac u kome su muškarci daleko brojniji od žena (72% prema 28%). Drugi po zastupljenosti obrazac među muškarcima je dezorganizovani (19.85%), a zatim slede sigurni (15.27%) i preokupirani (9.92%). Među ispitanicima ženskog pola ima najviše onih koje pripadaju sigurnom (35.15%) i preokupiranom obrascu (32.67%), i u ovim kategorijama su žene dosta brojnije od muškaraca. Kod žena je sledeći po zastupljenosti je dezorganizovani obrazac (18.32%), a najmanje je zastupljen izbegavajući obrazac (16.86%).

Slika 1. Distribucija obrazaca afektivne vezanosti na poduzorcima

Diskusija

S obzirom na to da uzorak nije ujednačen po polu, ispitano je da li postoji efekat interakcije pola i grupe profesionalnog izbora – na ispitivanom uzorku nema efekta interakcije ove dve varijable. Ovaj nalaz je u skladu sa utvrđenim razlikama između studenata pomagača i nepomagača u našoj sredini (Dimitrijević, i sar., 2011) koje postoje bez obzira na pol. Pojedinačni doprinos varijable pol u objašnjenju razlika u pogledu kombinacije zavisnih promenljivih (dimenzija afektivne vezanosti) je 19%, dok varijabla grupa profesionalnog izbora objašnjava 11% varijanse zavisnih varijabli.

Delimično su potvrđene pretpostavke o postojanju razlika u stepenu izraženosti osnovnih varijabli istraživanja između ispitanika različitog profesionalnog izbora.

Utvrđeno je da postoje razlike na tri dimenzije afektivne vezanosti između studenata različitog profesionalnog izbora. Najznačajniji nalaz je da studenti psihologije i pedagogije u odnosu na studente druge dve grupe, imaju niže skorove na varijabla Negativan radni model drugih, a više skorove na Kapacitetu za mentalizaciju. Na dimenziji Kapacitet za mentalizaciju dobijene su i polne razlike, ali u objašnjenju ove dimenzije značajniji doprinos ima varijabla profesionalni izbor. Ovakvi rezultati su u skladu sa nalazima istraživanja u našoj sredini (Dimitrijević i sar., 2011) koje pokazuje da su studenti psihologije – pomagači, u odnosu na studente nepomagače češće sigurno vezani, empatičniji, imaju razvijeniji Kapacitet za mentalizaciju i Pozitivniji model drugih, a ove razlike postoje već na prvoj godini studija.

Utvrđena je i razlika u distribuciji obrazaca afektivne vezanosti na poduzorcima ispitanika različitog profesionalnog izbora. U grupi studenata psihologije/pedagogije dominira sigurni obrazac, a najmanje je zastupljen izbegavajući obrazac. U poduzorku studenata mašinskog/elektronskog fakulteta dominira izbegavajući obrazac, dok su u poduzorku studenata pravnog/ekonomskog fakulteta najzastupljeniji izbegavajući i preokupirani obrazac. Ovi rezultati u potpunosti su u skladu sa nalazima Dimitrijevića i sar. (2011) koji su poredili ispitanike pomagačkih i nepomagačkih profesija.

Na osnovu teorije afektivne vezanosti osnovano se može pretpostaviti da su osobe sigurne vezanosti efikasnije kao pomagači (Dimitrijević i sar., 2011). Sigurna vezanost direktno je povezana i sa Pozitivnijim modelom drugih i sa Kapacitetom za mentalizaciju, što je takođe izraženije kod studenata psihologije i pedagogije. Viši Kapacitet za mentalizaciju govori o razvijenijoj sposobnosti da sopstvene ili tuđe postupke razumeju i objasne u terminima intencionalnih mentalnih stanja, kao i o većoj motivaciji za bavljenje unutrašnjim psihološkim sadržajima (Bateman & Fonagy, 2004; prema Dimitrijević i sar., 2011), što je neophodno za efikasno razumevanje drugih ljudi, empatiju i adekvatno pružanje psihološke pomoći. Pozitivniji model drugih govori o tome da ove osobe na druge ljude gledaju sa bazičnim poverenjem i kao na vredne pažnje i brige, pa su stoga i motivisanije za uspostavljanje bliskih odnosa sa drugim ljudima. U celini oni imaju bolji kapacitet da traže, prime i ponude utehu (Weinfield, Sroufe, Egeland, & Carlson, 2008; prema Dimitrijević i sar., 2011).

S druge strane, osobe nesigurnih obrazaca najčešće drugim ljudima pružaju neadekvatnu pomoć s obzirom na to da međuljudskim odnosima pristupaju sa pre naglašavanjem ili zanemarivanjem, a pored toga želja za pružanjem pomoći drugoj osobi nije u skladu sa Negativnim modelom drugih. Razmatranjem rezultata dva "nepomagačka" poduzorka, koji su odabrani tako da predstavljaju teorijski suprotan (R) i susedan (E) tip profesionalnog interesovanja pomagačkom - socijalnom (S) tipu, vide se izvesne sličnosti među njima, ali i razlike. Slični su po izraženijem Negativnom modelu drugih i nižem Kapacitetu za mentalizaciju, zatim po većoj zastupljenosti nesigurnih obrazaca afektivne vezanosti sa najizraženijim izbegavajućim. Ipak, kod studenata pravnog/ekonomskog fakulteta na drugom mestu po zastupljenosti je preokupirani obrazac (što svedoči o usmerenosti na druge ljude), a kod studenata mašinskog/elektronskog fakulteta dezorganizovani obrazac afektivne vezanosti. Takođe, rezultat da studenti mašinskog/elektronskog fakulteta imaju niže skorove na varijabli Strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti u odnosu na studente iz preostala dva poduzorka, uz druge navedene karakteristike, govori o naročito smanjenom investiranju ovih osoba u druge ljude. Sve navedeno je u skladu, a moguće između ostalog i u osnovi njihovog profesionalnog izbora R koji je prvenstveno usmeren na rad sa stvarima i tehnikom. To je saglasno i sa pretpostavkom autorke Roe (Guzina, 1980) da negativni stavovi roditelja prema deci, zanemarivanje i odbijanje (koji mogu biti u osnovi nesigurnih obrazaca vezanosti) čine da mladi kasnije biraju zanimanja u kojima se rukuje stvarima.

Rezultati koji se tiču polnih razlika uglavnom su u skladu sa rezultatima većine istraživanja sa istim ili sličnim instrumentima.

Teorija afektivnog vezivanja ne pretpostavlja polne razlike u vezivanju, i u većini istraživanja afektivnog vezivanja u svetu nisu nađene polne razlike u vezivanju ni na dečijem uzrastu, ni kod odraslih (Ainsworth, 1978; Davies et al, 2004; Davis, Shaver & Vernon, 2004; Hazan & Shaver, 1987; Levy & Davis, 1988; Feeney & Noller, 1990; Kirpatrick & Hazan, 1994; Waldinger et al, 2003; prema Nikić i Travica, 2007).

Rezultati sprovedenog istraživanja pokazuju da su ispitanici muškog pola skloniji izbegavajućem, a da su žene sklonije preokupiranom obrascu afektivne vezanosti, što je u skladu sa rezultatima većine istraživanja u našoj sredini na uzorku studenata (Dimitrijević i sar., 2011), srednjoškolaca i na opštoj populaciji, bilo da je korišćen instrument RQ (Schmitt et al, 2003; prema Nikić i Travica, 2007), skala ECR (Žuvela, 2002; Nikić, 2003; prema Nikić i Travica, 2007) ili UPIPAV (Hanak, 2004). Uz to je u našem poduzorku žena, skoro podjednako kao i preokupirani, zastupljen i sigurni obrazac. U objašnjenju ovakvih nalaza više istraživača polazi od pretpostavke da su žene sklonije da se emotivno oslanjaju na druge i da potrebu za sigurnošću zadovoljavaju kroz odnos vezivanja za drugu osobu (Cowen & Kinder, 1985; Shaver et al., 2002; prema Nikić i Travica, 2007).

Dobijene polne razlike na dimenzijama afektivne vezanosti – žene imaju više skorove u odnosu na muškarce na skalama Strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti, Kapacitet za mentalizaciju i Korišćenje spoljašnje baze sigurnosti – u skladu su

sa nalazima koji su dobijeni u istraživanjima u našoj sredini na opštoj populaciji (Vukosavljević-Gvozden i Hanak, 2007), kao i na uzorku studenata (Dimitrijević i sar., 2011). Viši skorovi žena u odnosu na muškarce na skalama Strah od gubitka i Korišćenje spoljašnje baze sigurnosti su u skladu sa širim skupom dosadašnjih nalaza o zavisnosti. One više i uspešnije koriste bliske osobe kao izvor sigurnosti i utehe, ali i osećaju veći strah od gubitka ili narušavanja bliskih odnosa, što se odražava i u većoj učestalosti preokupiranog obrasca vezanosti kod ispitanika ženskog u odnosu na ispitanike muškog pola na našem uzorku. S druge strane, ovako operacionalizovana skala Kapacitet za mentalizaciju se donekle poklapa sa skalom empatije - Koeficijent empatičnosti EQ (Baron-Cohen & Wheelwright, 2004; prema Vukosavljević-Gvozden i Hanak, 2007), a brojna istraživanja pokazuju da na skalama samoizveštavanja žene postižu više nivoe empatičnosti i imaju veći kapacitet za mentalizaciju u odnosu na muškarce (Harton & Lyons, 2003; Rueckert & Naybar, 2008; prema Dimitrijević i sar., 2011; Vukosavljević-Gvozden i Hanak, 2007; Trusty, Ng, & Watts, 2005).

Rezultati koji se odnose na zastupljenost obrazaca afektivne vezanosti gde je sigurni obrazac na drugom mestu po zastupljenosti i skoro izjednačen sa izbegavajućim obrascem, a zatim slede preokupirani i dezorganizovani, nije u skladu sa nalazima istraživanja u svetu i kod nas u kojima je sigurni obrazac dominantan sa oko 50% udela u uzorku (Stefanović-Stanojević, 2007, 2011), mada distribucije obrazaca variraju u zavisnosti od uzorka. Veća zastupljenost izbegavajućeg obrasca u odnosu na preokupirani više je u skladu sa istraživanjima u Zapadnoj Evropi i Americi nego sa istraživanjima u našoj sredini. Podatak da skoro 19% ispitanika pripada dezorganizovanom obrascu u skladu je sa trendom povećanja učestalosti ovog obrasca u skorije vreme u našoj sredini. U pomenutom istraživanju na uzorku studenata pomagačkih/nepomagačkih profesija (Dimitrijević i sar., 2011) redosled zastupljenosti obrazaca drugačiji je od onog u našem istraživanju ali razlike u procentima nisu drastične, a i ovde se javlja pomenuti trend u vezi sa dezorganizovanim obrascem.

Zaključak

Rezultati istraživanja doprinose boljem razumevanju koncepata afektivne vezanosti u kontekstu profesionalnog izbora i daju ohrabrujuće podatke u smislu potvrde rezultata prethodnog istraživanja sa srodnom tematikom (Dimitrijević i sar., 2011) o postojanju određenih osobina kod studenata pomagača, u ovom slučaju budućih psihologa i pedagoga, koje mogu biti od ključnog značaja u praktikovanju ovih zanimanja. Utvrđene razlike na određenim dimenzijama afektivne vezanosti s obzirom na grupu profesionalnog izbora, ukazuju na mogućnost korišćenja istraživanih koncepata kao pomoćnog sredstva u procesu profesionalne orijentacije, a takođe i kao osnova za planiranje stručnog usavršavanja studenata u smislu razvijanja potrebnih veština i sposobnosti. Ovo se naročito odnosi na sposobnost fokusirane mentalizacije kod pripadnika pomagačkih profesija.

Izvesna ograničenja sprovedenog istraživanja potiču iz strukture uzorka koji je prigodni. Iako polna struktura uzorka približno odgovara stanju u studentskoj popu-

laciji i nije nađen efekat interakcije pola i grupe profesionalnog izbora, poželjno je u narednim istraživanjima ujednačiti uzorak u odnosu na pol. U istraživanjima koja slede mogu se uključiti i studenti fakulteta za koje su karakteristična preostala tri tipa profesionalnih interesovanja po Hollandu (Holland, 1997; prema Hedrih, 2009). Takođe, s obzirom na to da izbor fakulteta nije uvek su skladu sa profesionalnim interesovanjima pojedinca i da zavisi i od nekih drugih faktora, bilo bi dobro uključiti u instrumente istraživanja i Upitnik za ispitivanje profesionalnih interesovanja prema Holandovom modelu. To može doprineti boljem razumevanju odnosa koncepta afektivne vezanosti, profesionalnih interesovanja i izbora profesije. Postoji potreba provere dobijenih nalaza na drugim uzorcima iz opšte populacije uz uključivanje drugih varijabli koje mogu biti od značaja za proces profesionalne orijentacije i selekcije.

Literatura

- Adamović, S. (2012). *Afektivna vezanost kod žena koje su bile izložene fizičkom nasilju u partnerskom odnosu*. Beograd: Projekat Borba protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, Uprava za rodnu ravnopravnost, Ministarstvo rada i socijalne politike.
- Dimitrijević, A., Hanak, N. i Milojević, S. (2011). Psihološke karakteristike budućih pomagača: empatičnost i vezanost studenata psihologije, *Psihologija*, 44-2. 97-115.
- Guzina, M. (1980). *Kadrovska psihologija*. Beograd: Naučna knjiga.
- Hanak, N. (2004). Konstruisanje novog instrumenta za procenu afektivnog vezivanja kod adolescenata i odraslih, *Psihologija*, 37-1. 123-142.
- Hanak, N. (2010). Razlike između trudnica sigurnog i nesigurnih obrazaca afektivne vezanosti u pogledu tranzicije ka materinstvu, *Psihološka istraživanja*, 13-1. 131-147.
- Harton, H. C., & Lyons, P. C. (2003). Gender, Empathy, and the Choice of the Psychology Major, *Teaching of Psychology*, 30-1. 19-24.
- Hedrih, V. (2008). *Evaluacija Holandovog modela profesionalnih interesovanja u našoj kulturi*. Doktorska disertacija. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Hedrih, V. (2009). Profesionalna interesovanja i osobine ličnosti, *Godišnjak za psihologiju*, 6-8. 155-172.
- Nikić, G. i Travica, V. (2007). Primena teorije afektivnog vezivanja u proučavanju partnerskih odnosa; u Hanak, N. i Dimitrijević, A. (Ur.): *Afektivno vezivanje. Teorija, istraživanja, psihoterapija*, Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Centar za izdavačku delatnost.
- Stefanović-Stanojević, T. (2005). *Emocionalni razvoj ličnosti*. Niš: Filozofski fakultet u Nišu.
- Stefanović-Stanojević, T. (2011). *Afektivna vezanost: razvoj, modaliteti i procena*. Niš: Filozofski fakultet u Nišu.
- Trusty, J., Ng, K., & Watts, R. E. (2005). Model of Effects of Adult Attachment on Emotional Empathy of Counseling Students, *Journal of Counseling & Development*, 83. 66-73.

Vukičević, B. (2010). Delovanje komponenti afektivne vezanosti na razvoj formalno-operacionalnog mišljenja, *Psihologija*, 43-3. 315-326.

Vukosavljević-Gvozden, T. i Hanak, N. (2007). Kapacitet za empatiju osoba sa različitim organizacijama afektivnog vezivanja; u Hanak, N. i Dimitrijević, A. (Ur.), *Afektivno vezivanje. Teorija, istraživanja, psihoterapija*, Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Centar za izdavačku delatnost.

Mila Dosković

ATTACHMENT IN STUDENTS OF DIFFERENT PROFESSIONAL CHOICE

Abstract

The subject of this study is to examine differences in the level of expression of the dimensions of attachment, as well as differences in the frequency of attachment patterns between three groups of students of different professional choice, and between participants of different gender. The sample is consisted of 341 respondents. Questionnaire for the assessment of attachment of adolescents and adults UPIPAV-R was used in the research. Results has shown that students of psychology/pedagogy, compared to two other groups, have lower scores on the Negative model of others and higher scores on the Capacity for mentalization; students of mechanical engineering/electronic, compared to two other groups, have lower scores on the Fear of loss of external secure base. In the groups of students of mechanical engineering/electronic and legal/economic faculty the most common is avoiding pattern of attachment, and in a group of psychology/pedagogy students secure pattern is most common, while avoiding pattern is least common. The female subjects achieved higher scores on the dimensions of attachment Fear of loss of external secure base, Capacity for mentalization and Use of external secure base. In male respondents, avoiding pattern of attachment is the most common, while in female respondents secure and preoccupied patterns are most common. There is no effect of the interaction between gender and a group of professional choice. The results are mostly in line with some research findings in the field.

Keywords: attachment, professional choice, students, gender